

Ontwikkeling van leren

Kernpraktijk 3

Inleiding

Onderwijs en leren behoren onlosmakelijk met elkaar verbonden te zijn, maar onderwijs leidt echter niet vanzelfsprekend tot leren. Hoe zorgvuldig er ook is nagedacht over de keuze en de vertaling van de leerstof (kernpraktijk semester 2) en de manieren waarop deze leerinhouden aangeboden kunnen worden door middel van verschillende onderwijsmodellen (kernpraktijk semester 1), essentieel en doorslaggevend is de rol en houding van de leerling en de activiteiten die de leerling bewust en onbewust onderneemt om tot leren te komen.

Na in de eerste twee semesters gericht te zijn geweest op de rol van de leerkracht bij het kennismaken met onderwijsmodellen en vakinhouden, richten we ons in deze derde kernpraktijk nadrukkelijker op het leren van de leerling. In deze kernpraktijk ga je onderwijs ontwerpen, uitvoeren en evalueren, waarbij je bewust nadenkt over verschillende manieren waarop je de leerlingen kunt ondersteunen bij het leren van de leerinhouden en hoe je leerlingen kunt helpen om betere leerders te worden.

Onderwijs en leren

Als leraar probeer je onderwijs zo te organiseren dat leren mogelijk wordt en je probeert het leren van de leerlingen zo goed mogelijk te ondersteunen en verder te ontwikkelen. Met betrekking tot de ondersteuning en ontwikkeling van leren kun je verschillende gebieden onderscheiden (Claxton, 2006).

- *Denken - de cognitieve kant van leren:* het vermogen om strategieën en vaardigheden in te zetten bij het leren.
- *Emotie - de emotionele kant van leren:* het vermogen om jezelf te motiveren bij het leren, door te zetten als het moeilijk gaat, om te gaan met afleiding en op te kunnen te gaan in het leren (flow).
- *Reflectie - de metacognitieve kant van leren:* het vermogen om na te denken over het leren (doelen stellen, monitoren, terugblikken) en jezelf als lerende (zelfsturing en eigenaarschap).
- *Relatie - de sociale kant van leren:* het vermogen om zelfstandig en samen met anderen te leren.

Figuur 1: Leren - Hildemar van der Schaaf (2017)

Onderzoek maakt duidelijk dat iedere leerling in die verschillende gebieden van het leren beter kan worden. En het wordt als een belangrijke taak voor het onderwijs gezien om daar een bijdrage aan te leveren (Claxton, 2006).

Het leren van leerlingen

Als leraar kun je er soms te snel van uitgaan dat als je de leerstof zorgvuldig hebt uitgelegd, de leerlingen die leerstof dan ook geleerd hebben. De doorslaggevende factor bij het leren is echter niet de leerkracht of de gehanteerde onderwijsmethode, maar datgene wat de leerling doet met de leerstof die wordt aangeboden.

Een van de belangrijke inzichten uit de leerpsychologie is dat leerlingen nieuwe informatie verbinden aan wat ze al weten. Voorkennis speelt een doorslaggevende rol bij het leren. Datgene wat een leerling al

weet over een onderwerp is bepalend voor de mate waarin een leerling profijt heeft van het onderwijs. Daarnaast wordt benadrukt dat een leerling niet letterlijk overneemt wat een leerkracht vertelt of wat er in leerboek staat, maar eigen vertalingen maakt van de leerstof. Het is belangrijk dat leerlingen zorgvuldig begeleid worden in dat proces van persoonlijke kennisconstructie.

In deze kernpraktijk leer je verschillende manieren waarop je leerlingen kunt helpen bij het leren:

A. door goede **voorwaarden** te scheppen om leren mogelijk te maken;

B. door bewust **leerstrategieën** in te zetten zodat leerlingen de leerstof op verschillende manieren kunnen verwerken;

C. door leerlingen te helpen **beteren leerders** te worden.

A. Voorwaarden scheppen

Om tot betekenisvol leren te kunnen komen zijn **voorwaardelijke zaken** van groot belang. Als leraar probeer je een pedagogisch klimaat te realiseren waarin leerlingen zich goed voelen (welbevinden) en emotioneel vrij zijn om leeractiviteiten te ondernemen. Veiligheid wordt gezien als noodzakelijke voorwaarde voor een gezonde ontwikkeling. Een klimaat waarin fouten maken mag en als noodzakelijk wordt gezien voor leren.

Naast veiligheid dient het pedagogisch klimaat echter ook voldoende uitdagingen te bieden. Leren betekent ook risico's nemen en in gebieden van onzekerheid kunnen verblijven. Zo kan de opdracht om een spreekbeurt te houden voor de klas voor een aantal leerlingen een grote uitdaging zijn. Die opdracht kan echter tegelijkertijd belangrijke leerervaringen opleveren.

Bij de voorwaardelijke zaken hoort een ondersteunende houding van de leerkracht. Als leerkracht moedig je leerlingen aan, stimuleer je het zelfvertrouwen en stem je af op de mogelijkheden en moeilijkheden van leerlingen. Door rekening te houden met psychologische basisbehoeften van leerlingen als relatie, competentie en autonomie, probeer je betrokkenheid en een gemotiveerde leerhouding bij de leerlingen te stimuleren.

B. De inzet van leerstrategieën

Naast de voorwaardelijke zaken is het belangrijk dat een leraar bewust **leerstrategieën** inzet die leerlingen kunnen helpen

om de leerstof te verwerken tot persoonlijke kennis en vaardigheden. In de leerpsychologie worden vier groepen strategieën onderscheiden die een belangrijke rol spelen bij het leren: *herhalen, organiseren, elaboreren en verbeelden* (Ormrod, 2013).

Bij *herhalen* organiseer je als leerkracht activiteiten waardoor de leerlingen de leerstof zich eigen maken door deze vaak te repeteren en in te slijpen. Bij *organiseren* gaat het om activiteiten waardoor de leerlingen structuur aanbrengen in de leerstof en deze gaan ordenen (hoofd- en bijzaken, categorieën, schema's, volgorde, rangorde, etc.). Bij *elaboreren* gaat het om activiteiten waarbij de leerlingen de leerstof verbinden aan persoonlijke kennis en ervaringen en deze betekenisvol maken. *Verbeelding* ten slotte, is een meer speelse vorm van elaboratie. De leerstof wordt op een creatieve wijze verwerkt door iets uit te spelen, voor te stellen of diverse mogelijkheden te onderzoeken. ('Wat zou er gebeuren als?', 'Waar kan ik dit mee vergelijken?', 'Stel je voor dat').

Naast deze algemene leerstrategieën kennen de verschillende vak- en vormingsgebieden hun eigen specifieke aanpakken om leerlingen zich kennis en vaardigheden eigen te laten maken. Voorbeelden zijn spellingstrategieën, rekenstrategieën, manieren om topografie te leren en stappenplannen voor onderzoek bij natuuronderwijs of het beschouwen van beelden. Ook kunnen diverse schema's, tijdbalken en concrete materialen worden ingezet om leerlingen te helpen bij het leren.

Er zijn allerlei aanpakken beschikbaar die leerlingen kunnen helpen bij het zich eigen maken van kennis en vaardigheden, en te komen tot begrijpen, inzicht, houdingen en waarden. Leraren kunnen leerlingen ondersteunen door deze strategieën bewust in te zetten bij het organiseren van onderwijsactiviteiten.

C. De ontwikkeling van leren

Naast het scheppen van goede voorwaarden en het inzetten van leerstrategieën kan een leraar ook gericht en bewust aandacht geven aan het leren zelf. Leren over leren en hoe je jezelf kunt ontwikkelen bij het leren wordt dan een samenhangend onderdeel van het onderwijsleerproces (Claxton, 2006; Oosterheert, 2007). Kinderen pikken voor een deel vanzelf een aantal leerstrategieën en vaardigheden op, maar deze zijn niet altijd even rijk en efficiënt. Onderzoek maakt duidelijk dat

leren zelf erg leerbaar is (Perkins, 1995: Claxton, 2001). Als leraar kun je leerlingen helpen om **betere leeders** te worden. In de huidige tijd worden daar nadrukkelijk zaken als eigenaarschap, een gemotiveerde leerhouding en de ontwikkeling van zelfsturend leren bij betrokken (Sins & Berends, 2018).

Het meest ideaal vindt de ontwikkeling van het leren van leerlingen geïntegreerd plaats in de reguliere lessen op school. Dan staat niet alleen de leerinhoud centraal in de les, maar wordt tegelijkertijd aandacht gegeven aan *cognitieve, emotionele, metacognitieve en sociale aspecten* bij het leren. Als leerkracht praat je met de leerlingen over het leren zelf en oefen je diverse vaardigheden en technieken waardoor leerlingen beter worden in leren. Tevens geef je expliciet instructie in bijvoorbeeld het stellen van doelen, samenwerkend leren of hoe je om kunt gaan met afleiding.

Zo kunnen leerlingen in een geschiedenisles leren hoe ze op een goede manier een mindmap kunnen maken bij een tekst. Bij een les natuuronderwijs kunnen leerlingen tegelijkertijd leren op welke manieren ze kunnen samenwerken met elkaar. Bij een rekenles kun je leerlingen bewust laten ervaren welke emoties er op kunnen komen als je een som moet maken die net iets te moeilijk voor je is en hoe je met die emoties om kan gaan. Bij een les beeldende vorming kun je bewust metacognitieve vaardigheden aanspreken als doelen stellen, plannen, je werk herzien en de reflectie op het eindproduct. Bij aardrijkskunde kun je met leerlingen verschillende geheugentechnieken oefenen om topografie te leren.

De ontwikkeling van leren is op deze wijze een terugkerend onderdeel van het onderwijsprogramma. Door regelmatig met leerlingen te praten over het belang van leren en verschillende manieren van leren. Door leerlingen bewust te maken dat ze steeds beter kunnen worden in leren en dat je richting kunt geven aan wat je wilt leren en hoe je wilt leren. Leerlingen goede leeders laten worden, is op deze manier een belangrijk doel van het onderwijs, waar leerlingen ook zelf bewust van zijn.

Leren als middel of doel

Het inzicht dat leraren het leren van leerlingen op verschillende manieren dienen te ondersteunen en te ontwikkelen wordt

breed gedragen. Er worden echter wel verschillende standpunten ingenomen met betrekking tot leren leren. Centraal staat daarbij de vraag: is leren een middel of een doel van het onderwijs? Met deze vraag hangen een aantal spanningsvelden samen. In de tabel hieronder worden deze benoemd en daarna kort besproken.

SPANNINGSVELDEN	
	
Leren als middel: Leren van leerlingen staat in dienst van het verwerven van inhoudelijke kennis en vaardigheden.	Leren als doel: De ontwikkeling van het leren van leerlingen is een belangrijk doel van het onderwijs.
Contextualiseren: De inzet van specifieke leerstrategieën die verbonden zijn aan de leerinhouden.	Decontextualiseren: Het leren van vaardigheden die algemeen toepasbaar zijn bij diverse vormen van leren (generiek).
Impliciet leerstrategieën verwerven als bijproduct van onderwijs.	Expliciete instructie in vaardigheden die belangrijk zijn bij leren.

Aan de ene kant van het spanningsveld staan opvattingen die stellen dat het belangrijkste doel van onderwijs is dat leerlingen inhoudelijke kennis en vaardigheden verwerven. Het leren van leerlingen staat in dienst van dit doel: leren wordt gezien als een middel om dit doel te bereiken.

Leren is in deze visie sterk verbonden aan het verwerven van schoolse kennis en vaardigheden (contextualiseren). Het wordt vertaald in specifieke aanpakken en strategieën die leerlingen moeten inzetten om zich bepaalde leerstof eigen te maken zoals bijvoorbeeld rekenstrategieën als rijgen, splitsen en verwisselen of strategieën om een tekst te schrijven. Deze strategieën kunnen expliciet aan leerlingen duidelijk worden gemaakt, maar vaak zijn ze impliciet in het onderwijzen aanwezig. Doordat de leerkracht het voordoet en de leerling meedoet is de verwachting dat leerlingen de kunst afkijken en de strategieën als vanzelf op gaan pakken.

Aan de andere kant van het spanningsveld staan opvattingen die het leren zelf als een belangrijk doel van onderwijs zien. Leren heeft niet alleen betrekking op schoolse vaardigheden, maar op het leven zelf: leven is leren. Leren heeft te maken met wie je bent, wat je kunt en wat je wilt worden

en je komt het overal tegen in je dagelijks leven, nu en in de toekomst. En om leerlingen voor te bereiden op een toekomst die in veel opzichten onzeker is, moeten zij volgens deze zienswijze zo goed mogelijk worden uitgerust met algemene leervermogens die zij in allerlei situaties kunnen toepassen (decontextualiseren). Begrippen als zelfsturing, eigenaarschap en een gemotiveerde leerhouding staan centraal.

Bij deze opvatting ligt de aandacht bij het aanleren van generieke en metacognitieve vaardigheden als bijvoorbeeld plannen, informatie zoeken en verwerken, kritisch denken, reflecteren, samenwerken en zelfstandig werken. Deze worden expliciet aangeboden en geoefend, waarbij de hoop en verwachting is dat leerlingen (als zij eenmaal deze vaardigheden hebben verworven) deze bij diverse leersituaties kunnen en zullen inzetten.

Contact maken

Het is een aantrekkelijke gedachte om leerlingen toe te rusten met duurzame generieke leervaardigheden waarmee ze een leven lang kunnen leren. In plaats van kennis en vaardigheden die in een veranderende samenleving snel kunnen verouderen, verwerven leerlingen een set van kerncompetenties m.b.t. leren en hebben daarmee het gereedschap om zelf de vertaling te maken naar noodzakelijke specifieke kennis en vaardigheden.

Vanuit de leerpsychologie wordt echter gewezen op het belang van contexten bij leren. Generieke vaardigheden als leren plannen, het eigen leren monitoren, reflecteren op het geleerde, krijgen vaak pas betekenis wanneer ze bij een specifieke leerinhoud worden toegepast. En generieke leervermogens kunnen ook juist ontwikkeld worden als bijproduct van specifieke leertaken. Als bij het vak geschiedenis naar het verleden wordt gekeken vanuit verschillende perspectieven en de betekenis daarvan voor het heden, wordt tegelijkertijd de algemene vaardigheid kritisch denken geoefend. Dat betekent echter niet dat die verworven vaardigheid (kritisch denken) als vanzelfsprekend wordt toegepast bij andere leergebieden. De transfer van het geleerde vraagt ook weer expliciete aandacht.

Leren als middel en leren als doel zijn beiden van belang en waardevol. Het besproken spanningsveld kun je daarom

het beste beschouwen als een spectrum waarbij je verschillende posities kunt innemen en waarbij het belangrijk is om contact te maken tussen beiden uitgangspunten. Daarnaast kunnen inzichten met betrekking tot deze posities veranderen in de tijd. Zo is bij begrijpend lezen lang de nadruk gelegd op het aanleren van algemene leesstrategieën die leerlingen zouden kunnen toepassen bij diverse teksten. In de huidige tijd wordt juist het belang van de context benadrukt voor het kunnen begrijpen van een leestekst.

Samenvatting

Bij het werken aan de kernpraktijk *Ontwikkeling van leren* ga je onderwijs ontwerpen, uitvoeren en evalueren, waarbij naast de leerinhoud veel aandacht is voor verschillende manieren waarop je leerlingen kunt ondersteunen bij het leren en hoe ze zichzelf kunnen ontwikkelen tot goede leerders. Daarvoor is het belangrijk dat je als leerkracht zelf een goede leerder bent, de beschikking hebt over verschillende leerstrategieën en vaardigheden. Ook met betrekking tot leren ben je als leerkracht een rolmodel voor de leerlingen. Bij KP en PPO staat daarom tevens je eigen ontwikkeling ten aanzien van leren centraal.

Bronnen

- Boekaerts, M., Simons, P.R.J. (1995). *Leren en instructie. Psychologie van de leerling en het leerproces*. Van Gorcum.
- Claxton, G. (2001). *Wise Up, Learning to Live the Learning Life*. Network Ed. Press.
- Claxton, G. (2006). *Building Learning Power. Helping Young People Become Better Learners*. TLO.
- Ettekoven, S., Hooiveld, J. (2010). *Leren en onderwijzen*. Noordhoff.
- Oosterheert, I. (2007). *Leren over leren. Praktische leerpsychologie voor het basis-onderwijs*. Noordhoff.
- Ormrod, J.E., (2013) *Essentials of Educational Psychology*. Pearson Int. Edition.
- Perkins, D. (1995). *Outsmarting IQ: The Emerging Science of Learnable Intelligence*. Free Press.
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development and Well-Being. *American Psychologist*. 55(1), 68-78.
- Sins, P., Berends, R. (red.). (2018). *iSelf: Aanpak voor het bevorderen van zelfsturend leren door leraren*. Saxion Progressive Education University Press.